

ДЕШЕВА БІБЛІОТЕКА
КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

В. СТЕФАНІК

ПАЛІЙ.
МАЙ

№ 67 Ціна 5 коп. № 67

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК”

В. СТЕФАНІК

ПАЛІЙ.
МАЙ

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Друкарня „Укр. Робітник“
Укрголовліт № 3034
Замов. № 3986
Прим. 15160
Харків
1928

ПАЛІЙ

I

Сільський багач Андрій Курочка сидів коло стола й обідав,—не обідав, а давився кожним шматком. Домашня челядь входила до хати, вносила заболочені цебри, сварила, метушилася й виносила їх для худоби. Багацькі діти й слуги були брудні й марні. Вони двигали на собі необтесане й тяжке ярмо мужицького багатства, що ніколи не дає ані спокою, ані радості ніякої. Сам багач найгірше томився в тім ярмі, найбільше проклинав свою долю й безнастанно підганяв своїх дітей і наймитів.

Коло нього на лаві, під вікном, сидів його довголітній робітник, старий Федір.

— Я ніколи не маю такої щасливої години, щоб я спокійно шматок хліба прожер. Бігаю та вганяю, та лиш десь побачите, що впаду та й здохну! А мені ж оця їда має йти всмак, як я знаю, що вони без мене в стодолі нічого не роблять? Лиш аби нажертися та день тратити! Що вже чужим казати,

як свої діти... та й вони не хотять робити! Я, бігме, не знаю, як цей нагід має на світі жити? Все піде на жеври.

І халасував, аж йому очі вилазили.

— А ви чого, Федоре, прийшли?

— Ви не знаєте, які наші ходи? Зима йде, а я босісінький, то дайте мені два леви на відробок.

— А ви ж хіба можете робити? Вже ваша робота скінчилася, Федоре!

— Хай би я й не робив, лиш коби хто дав їсти даром.

— Це ні! Сьогодні даром нема їсти, сьогодні й за роботу не варт дати їсти, така та робота! А казав я вам: найміть у мене дівку, були б ви тепер мали свої гроші.

— Коли ж бо не хотіла та й пішла до двора¹.

— Таже певно, хто не хоче робити, той ихається до двора, бо хоч їсти трішки, але можна валятися. Відні люди такі настали, що лиш аби раз на день їв, але щоб нічого не робив, та й тоді рай! Як роблять, так і мають, так їм бог благословить. Сьогодні треба у вужевку² скрутитися, щоб щось мати... Та тих два леви я ще вам дам, що

¹ Двір—панська економія.

² Вужевка—шнур.

буду з вами робити; може, якось відробите, але більше не приходьте й не бануйте, бо не дам. Сами бачите, що ваша робота ніпочому.

— Та я, Андрію, мушу коло людей тулитися, а де ж я подінуся?!

— Дівайтеся, де хочете, а між газди ви вже нездатні. Шукайте собі служби в жида або в пана... там робота легша.

— Ви мені гарно радите! Як я силу коло вас лишив, то щоб на старість ішов жидам воду носити?

— Задармо ви мені не робили.

— От, бувайте здорові.

І Федір вийшов з хати.

— Ну, та ці жевраки все б забрали! Таке воно кашливе та заслинене, що ціпа в руках не може вдержати, та й ще воно кокошиться! Иди на зламану голову, гадає, що я гроші кую або краду!

Федір чалапав до своєї хати та не переставав шептати.

— А я ж, Андрійку, де силу пустив? Чи я її протанцював, чи я її пропив? Таже вся вона сіла в тебе, на твоїм подвір'ї. А я ж, Андрійку, де силу пустив?

В хаті скинув чоботи та й ліг на постіль. Лежав до самого вечора й без вечері заснув. Але ще півні не співали, як він зірвався,

grimнув клубами об дошки, знов ліг і знов зірвався. Через маленьке віконце гляділа на нього осіння ніч. Десь то й не ніч, але чорна жура, що голосила по кутках хати й дивилася на нього сивавим, немилосердним оком. Воно його так зціпило, що він не міг рушитися, і показувало йому ніби образи на віконці, ніби привиди в повітрі.

...Ото сидить він між маленькими паненятами, доглядає їх, пестить, а вони його тягають за чуприну, плюють в лице...

...То знов клячить він у церкві, в тім куті, де жebraки чолами об підлогу гримають. Він гримає ще голосніше, а всі жінки йдуть до нього й дають кожна по буханцеві хліба. Він їх кладе за пазуху, кладе й стає такий широкий, що люди розступаються. А йому стид, стид, а чоло так болить!..

...О, він іде городом Курочки... не йде, а скрадається під стодолу. Витягає сніпок із стріхи, насилає в нього з люльки вогню й тікає, тікає... Чує поза собою, неначе очима бачить, що з-під стріхи вилизується маленький, червоний язичок, вилизується й ховається...

— Ой, йой! йой!

... Той язичок залік його в самий мозок, Насилу він визволився з невидимих кайданів. зірвався й подивився у віконце. Воно, як кат,

прошибало його наскрізь. Знов звалить і буде мордувати своїми образами. Настранився, не бачив ніякого виходу, звертівся, щоб десь утекти. І перед ним ніби якісь ворота розчинилися, йому стало легше, і він скоренько подався до них.

II

Може мав щіснадцять літ, як ішов із свого села. Такої ясної днини, такого веселого сонця він ніколи вже не бачив. Воно пестило зелені трави, сині ліси й білі потоки. Оглянувся за селом. Коли б хто прийшов і сказав одно слово, то й вернувся б, ой, то-то вернувся б!

— Він мене б'є, катує, їсти не дає, нічого на мене не покладе,— лунав його голос по зелених травах.

— Бодай же вас, тату, земля не прожерла! І ще скоріше пішов. Минув сільські поля, поминув ще два села, і з горба побачив місто, що вилискувалося проти сонця, як змії блискучий...

Усі дивувалися його силі й боялися. Пани не потручували, а робітники не брали на сміх і не робили збитків. Шпурляв міхами, як галушками. Отак день-від-дня то з воза до шпихліра, то з шпихліра на віз.

— Хребет мені тріскає від тих міхів!

— Пий горілку, то затерпне.

І справді, від горілки хребет затерпав, якби рукою відняло.

А в неділю й свята ішов з товариством до шинку. Ті шинки стояли за містом між селом а¹ містом. Хто не мав уже примістя в селі, той подорожував насамперед сюди, а хто не мав, що в місті робити, то вертався також сюди. Бо то не було ані село, ані місто.

Бували там забави по тих шинках!

Спочатку пани з міста перед водили. Розповідали про свої давні достатки, про те, скільки з цідсарської каси що-першого грошей побирали, які шати носили. Мужики слухали, частували горілкою з великої пошани. Але, як трохи підпили собі, то вилювалися з-під їх моральної влади, і тоді панам приходилося круто.

— Ану, пани, охота! Халайтеся за шиї та танцюйте нам тої польки, хай ми бачимо, як то між таким великим панством водиться.

Пани танцювали, мусили, мужики обступали їх колесом і реготалися, аж корчма дудніла.

— Гопа дзієсь!

¹ А—та.

— Іще раз!

— Полегеньку, плавно враз!

— Гов, досить! Тепер пийте горілку, забирайте свої панські воші по кешенях та й марш з корчми, бо мужики хочуть собі сами між собою потанцювати!

І пани, як зайці, висувалися.

— Я тих панів умію муштрувати, то таке легеньке, як пір'я: подуй.. воно полетіло!

— Гей, Юдо, давай горілки, давай пива, давай рому, бо ми знаємося!

Шинкар скоренько накладав усього на стіл і зараз відбирав гроші.

— Ти, Безклубий, ти чого ревеш? За клубом? Пий та й запри собі губу, бо в мене забава!

Безклубий іще гірше заревів.

— Тихо, бо б'ю!

— Не руш!

— А то котрий, хлопе?!

— А ти що за пан?

Федір устав із-за стола й тріснув того напасного в лице.

— Ти в неділю переш? Та це гріх!

І ударом лавки звалив Федора на землю. Зробилися дві партії. В корчмі все заворушилося. Шинкар утік, горілка булькотіла на землю, столи й лавки почервоніли від крови й поламані падали. А в болоті із

слини, горілки й крові лежали обидві партії й стогнали. Лише Безклубий сидів у куточку й ревів, як віл... не знати, за ким і за чим.

Незабаром прибігла поліція й тверезила голодників. З гіркою бідою підіймала на ноги, потім одним махом звалювала з ніг. Голодники падали, як дуби, а підносилися, як глина. Як їх протверезили, то провадили до арешту.

Іхав дорогою поміж полями на возі міхів. Пшениці й жита, як золоті й срібні гаї, під легким вітром до себе клонилися. По золоті й по сріблі плавали легенькі, чорні хмарки, як тонка шовкова сіть. Море сонця в морі безмежних ланів. Земля під колоссям лящала, співала, словами говорила.

— Мошку, на віжки, бо йду собі геть!

Зискочив із воза й пішов межами поміж житами. На вечір зайшов до Андрія Курочки.

— Ти, певно, або злодій, або лайдак, бо добрий не йде із свого села й не блукає світами!

— Побачите! Тато, що по панщині не пропили, то голодних років попродали та й прийняли зятя до сестри та й умерли, а зять доти бив, аж я втік із хати.

— А у вас, у бойків¹, бачу, коровами орють?

— Ні, це, мабуть, ще за нами є німці, то вони коровами орють.

— Та скинь постолі та винеси кожушину до сіней, щобись не напустив нужі, та й лягай. А церква у вас така, як у нас? І піп є?

— Так саме, як у вас.

— Та побачу, який ти вдався. Не будеш красти та роботи не боятимешся, то найму тебе.

Найнявся. Село пізнало його, що не злодій, що робітник добрий, що добре про себе дбає, і прийняло за свого. А він пізнав, як яке поле називається, чие воно, чи вимокає, чи висихає, хто в селі найліпший злодій, хто найбільший багач... і зробився сільський.

Послужив кілька літ, а добрі люди почали йому радити, щоб став газдою.

— Ти не будь дурний, а як дає кавалочок города, а дівка годна й постарана, то й бери. А маєш гроші заслужені, а ще приробиш, то й клади собі хату. А хай вона буде, як хлівець, але твоя! А чи дощ, чи зима чи таки так нема роботи, то вже ти не кукаєш із-за багацького кутка й не гниєш

¹ Бойки—українці, що живуть у підніжжя Карпат.

по яслах, бо ти маєш свій кут. Слухай мене старого...

Оженився, будував хату й тріскав від роботи, від своєї й чужої. Носив дошки на плечах з міста, відробляв старі сніпки, що взяв на стріху, і заробляв гроші то на вікна, то на двері. Два роки минуло, заки поклав хату. Хатчина маленька, непоказна, виглядала між другими хатами, як би хто пустив між громаду гарних птахів маленьку кострубату курочку. Але Федорові вона й так була мила...

Минуло кільканадцять років, а перед Федорову хатчину принесли люди червоні короєви. В хаті на лаві лежала його Катерина... велика й товста, аж страшна. Федір тримав коло себе двоє дівчат: одинадцятилітню Настю й восьмилітню Марійку, і все їх питався.

— Що будемо, доньки, без мами діяти? Яка з вас батькові обід зварить?

А як жінку клали в труну, то він заривав.

— Беріть її полеженьки, бо в неї тіло дуже зболене. Ой, Катеринко, я ще не встиг добре з тобою наговоритися, а ти огнівалася, та й пішла собі від мене.

Він припав до небіжки й цілував її в лице.
— Люди, люди, я до неї ніколи слова не заговорив, я за роботою про неї забув та й про бесіду. Прости мені, Катеринко, приятелю мій добрий!

Плач жінок вибіг із хатчини далеко на село.

— Вона, люди, як пішла за мене, то так як під воду пірнула, ніхто її вже не бачив між людьми. Аж тепер виринула між вами... на лаві. Я до неї ніколи марного слова не заговорив, навіть маленького!..

І ще минуло кілька років. Одного вечора прийшла із служби Настя. Федір глянув на неї і зблід.

— Насте, небого, а ти ж сама, а чоловік твій де?

Настя заридала, заголосила, а він слова більше до неї не сказав. Аж як її випровадив до міста на службу й прощався з нею, то тоді заговорив.

— Дай тобі боже, дитинко, як-найліпше, але дивися, щоб ти дитини не стратила, бо стиду вже не покриєш, а гріха неспасеного докупишся. Та переказуй, як тобі тут буде...

А роки йшли, не стояли. Федір не випускав із рук ціпа цілу зиму, чепіг не викидав

цілу весну, а коси ціле літо. Кості боліли, кінці їх стиралися й пекли. Але неділя ставала на порятунок, бо в неділю він ішов під вишню, лягав на зелену траву, а вона висисала в землю той біль. Та прийшов такий час, що неділя не могла направити того, що будні поцували, а трава не могла виссати того болю, що запікся в старих кістках. А ще вселився кашель, що не покидав його ні коло коси, ні коло плуга, ні коло ціпа...

Розвиднялося,—віконце побіліло, а Федір вернувся з далекої мандрівки свого минулого життя. Вмився, помолився й збирався йти до двора.

— Наймуся в пана від весни, візьму на чоботи й трохи орнарі¹ та й якось я перезимую, заки піду на службу.

III

По селі білі вузьенькі стежки всі хати до купи пов'язали, лише Федорова хата стояла поза сітею стежок, як пустка. Федір зимував, як ведмідь. Рано вставав на годину, щоб затопити й зварити собі їсти, а потім цілий день і цілу ніч перележував на печі.

¹ Орнарія—оплата натурою.

Що-далі заводилося в зиму, то більше він сходив на дитинячий розум.

— Тепер, Федоре-небоже, встань та украй собі скибочку хліба, але тоненьку, панську, бо ти, бачу, зголоднів.

Він сміявся, злавив з печи й краяв хліб, та дивився до вікна, чи він тоненький, панський.

А темних, зимових ночей він голосно, на всю хату, говорив страшні речі.

— Село вимерло що-доценту, а я собі гадки не гадаю, в той бік не дивлюся!

Але власні слова переймали його переляком, він пітнів із страху й скакав з печи до віконця, щоб переконатися, чи в корчмі є світло? Заспокоївшись, він вертався на піч.

А як пробуджався вночі із сну, то не міг спам'ятатися, забував про себе й аж як гримнув кулаком до сволюка, то приходив до пам'яті.

Тої зими його хатина заповнилася опирями, привидами й марами. Вони гуляли по хаті, як збиточні діти. Вилітали до сіней і вистуджували хату, вибігали крізь піч на горище й товклися, аж стеля лупалася, дзвонили у вікна, щоб його заманити надвір. Він не давався, намагався не боятися, — тоді вони вибігали на піч і щипали його, душили й у рот онучі запихали. Одної ночі злетілися до хати всі чорти. Танцювали, аж хата

дрижала, а вітер такий здійняли, що він замерзав на печі. Потім позасідали поза стіл і повивалювали з утоми язика такі самі, як той маленький язичок, що він його поклав під Курочкину стодолу. Він лежав, як мертвий, аж як півні заспівали, то він ледве піднявся й почав молитви говорити. Але й при молитві вони йому не давали спокою. Він не міг пригадати таких молитов, що їх найліпше знав,—він забув навіть хреститися. Ті мари так його змордували, що прийшла весна, то він ледве дихав, і побілів, як папір.

— Треба брати грошей, відки голова, та посвятити хату, бо тут нечисте злізлося з цілого села накупі. Випили з мене кров, що вітер мене з ніг звалить!

Як весняне сонце заблисло, то він смарував чоботи, латав сорочки і плів волоки до постолів, і тішився, що раз уже піде на службу.

— Уберуся, вбуюся гарно, та й до двора! Пропу вельможного пана, заявляюся до панської ласки.

— Добре, Федоре,—десь відповідав йому пан,—ти, бачу, слухний чоловік, коли ти згідно з приписом на службу стаєш.

І Федір, латаючи сорочку, солодко усміхався.

IV

Федір стояв посеред панського подвір'я й сумно дивився за рядом плугів, що висотувався з брами, як ланцюг, в якому залізо звязувало м'ясо людське з м'ясом волів.

— Уже моє орання скінчилося! Старе вогниво, та й викинули, бо ланцюг серед дороги урвався!

Похитав головою та й пішов до стодоли брати свиням зерно. Через цілий день на подвір'ї було тихо. Лише від наймитських хаток доходили крики бабів і плач дітей.

Якби хто з села повибирав що-найгірші хатки, а до них загнав що-найобдертіших мужиків і найжовтіших жінок і додав ще голої дробини—дітей, і все те поставив близько одно одного накупі, то мав би правдивий образ тих хаток із їх мешканцями.

Федір із подвір'я дивився на ті хатки й щось заперечив головою.

— А де ж я б там ішов у таке пекло! Я собі буду спати в стайні, тепер зими нема. Не піду я туди, в ту пропасть.

Увечері пішов до стайні. Коло ясел стояли воли двома довгими лавами й ліниво жували сіно. Коло кожних чотирьох сидів погонич і дозирає, щоб під себе не викидали. Між тими лавами сиділи на землі

плугатирі й сівачі. Латали собі постоли, стягали мотузками сердечини й направляли істики. Кожний коло чогось нипав. Коло них присів Федір. Воли один по одному падали на солому, за ними переверталися в ясла погоничі, а за погоничами йшли плугатири. В стайні запановував тяжкий відпочинок, що по втомі зораних ланів падає на стайню, як тяжкий камінь. Федір також засунувся перед волів.

— Свинару, гей, а марш з-перед волів між свині! Ще тобі ліжко стелити! Твоя Марійка добре нам дошкулює. Водиться, як сука, з фірманом, та видає йому що-найліпше, та ще й ти приліз на нашу голову? Марш з-перед волів.

Федір виліз із ясел і ліг під брамою на в'язку соломи. Забута кривда в цій хвили пробудилася.

— Гріх будеш мати за мене, Андрію, гріх...

Стайня ¹стогнала, позіхала, із сну говорила. Так тяжко дихала, якби десь глибоко в землі душилися тисячі людей.

— Молися за мене, хай мене бог хоронить, хай мене направить на ліпший розум, бо тебе спечу в огні, як свиню, бо будеш три дні попіл із свого багатства згортати...

На ранок і він скотився в чорну пропасть ставного сну.

Федір потім ніколи не ходив до стайні й не говорив із наймитами. Слав у стодолі й не показувався на очі. По великодні Марія віддалася за фірмана й переходила з ним на службу до другого пана. Федір вийшов із ними за браму й попрощався.

— Маріє, а пам'ятай, що я хату при людях Насті відкажу, щоб ти її не вигонила, бо вона, бідна, одна одиниця!

І вернувся. В хліві, щоб ніхто не бачив, заплакав.

— Тепер жий, з ким хочеш!

Цей днини впився й прийшов до стайні.

— Гей, скарбов'яни¹, тепер мене не виганяйте, бо вже моя Марія помандрувала.

— Хто-б вас виганяв, от лягайте та спіть, коли набрали повну голову.

— Певне, що п'яному добре спати, так і бог приказав. Але ти кажеш іти спати, а я тебе питаюся, де я маю йти спати? Як ти така мудра голова, то ти мені скажи, де маю йти спати?

Він аж носа Процевого дотулився, так близько присунувся із своїм питанням.

— Де владете, там будете спати.

¹ Скарбовий—панський.

— А якби я так в яселця, га?

Він злобно засміявся.

— Я в ясла, а ти мене за волосся та в шпю, та буком: а марш, старий псе!

Погоничі повилазили з ясел, щоб дивитися на комедію.

— Бий з ясел, бо ти тут гнів та й маєш зогнати, бо ти не знаєш, що то є людина, ти від, ти хати ніколи не видів! Ти порядну людину з ясел буком! А ти мене запитаєшся: а де ти, васпан, дотепер був? А я тобі кажу: був я між людьми, любо мені було. Але ти кажеш: а чого ж тебе люди від себе прогнали? Отут гудз! А я тобі на це нічого не скажу, лиш три слові: нема в людей бога. А ти голова розумна та й усе вже знаєш...

— Ідть, старий, спати, не гніть дурниць, а завтра підемо в село на вибори, то ми тих багатчиків трохи намнемо.

— Я на вибори піду й людям усю свою кривду скажу, але в ясла не піду, бо я там не маю гнити. Я знаю ліпше діло, як ти, я більше світа бачив, як твій пан. Але чекай, я тобі скажу, як на слідстві. Я був помийник шинкарський, я валявся під шинкарськими лавами, по всіх тюрмах. А бог хай пише гріх, а я не боюся, я за все відповім, так відрубаю, як першому-ліпшому. А мене

хто на розум учив, га? Коли мене, лиш чим бачили, то тим били! Не бійся, я викажу, я вив'яжуся що до кришки. Но, але дав мені бог такий розтулок у голові, що я повернувся знову до нашої віри. Як я побачив його ласку небесну по полю, як жито просилося під серп і земля аж ціпала! „Іди, Федоре, бери з мене хліб“, то я лишив шинкаря серед дороги та й пішов до божої роботи. Дякую господеві й до сьогодні!

Він хрестився, цілував землю й бив покони.

— Прийшов я між наших людей, а мені світ розтворився! То-то я з ними гарував! Оженився, поклав хату з цього мозиля. Вже має мені бути добре. Але гріхи треба відпокутувати, бог буком не б'є! Вмерла мені Катерина, ну, нічого, його воля, його розказ. Тішуся дітьми, годую, забігаю, вигодував, а люди взяли та й знівечили. Пішла моя Настя ні сяк, ні так, пішла знов по наймах, а Марія от помандрувала з отим ляхом. Бідуватиме. Але нічого, хай мене бог скарає, як що кажу. Кара має бути!

— А я лишився босий! Іду я до нього в таку плюту: „дай мені грейцір, хай ноги вбую“. А він мені каже: „іди в найми“. При-

¹ Ціпати— курчата ціпають, пищать.

йшов я до вас, а ви мені: марш! А куди ж я маю тепер іти?! Карає бог, карають люди, караєте ви, а я стільки кари не в силі витримати!

— Ідіть, діду, в ясла, ми вас просимо.

— Хай буде кара на мене, я її приймаю, але по правді!

Він роздер сорочку в пазусі, скинув її й шпурив під волів.

— Тепер дивись, яку мені шкурочку багачі лишили. Та чим тут жити? А що ж тут є вже карати?!

Він голий перевернувся на землю. Наймити його прикривали, чим мали найліпшим.

VI

Коло громадської канцелярії стояли дві купи.

Одна обдерта, чужа на селі, апатична, друга чиста, біла, охоча,—наймити й ґазди. З одної й другої купи хтось викликуваний заходив до канцелярії й голосував. Економ аж захріп, бо кожному наймитові мусив називати пана, війта й шинкаря. Жандари снувалися й усміхалися, неначе б мали перед собою дитячу забавку.

— Ну, хлопці, тепер уже ви вибрали пана, сідайте та й будете пити горілку,—сказав економ. ґазди здійняли галас.

— Ото вошивці, ото жебраки, ото худоба панська.

— Гей, хлопці, чуєте, як багачі риплять?

— Хай риплять, а ми пиймо горілку.

— Та пийте вогонь, пийте кров свою, злодюги!

— Ми горілку волімо!

— Ото нам пани вишукали право, щоб голонники розбоєм ішли на село!

— Ти, читальнику, ти гадаєш, що я не був у читальні? Таже й там бідний нарід стоїть коло порога. За столом сидить піп, старші браття¹, багатчики, а дяк читає ті газети, а ви покивуете головами, як воли, ніби щось ви з того розумієте. А то один з другим такий дурний, хоч йому око виколи! То така читальня ваша, що багач за столом, а наймит коло порога. Так у церкві, так у канцелярії, так усюди. Та ми маємо з вами бути?

— Хлопська голова не до письма, а зад не до крісла!

Наймити зареготалися.

— А тихо ж ви, невмивані, вперед воші повибивайте, а потім учіть ґаздів розуму!

— Гей, ти, Курочко, то ти також за людьюми? Таже ти гірше жида! Чого горланиш

¹ Старший брат—щось уроді члена церковної ради.

Не бійся, твоє багатство піде марно! А нагадай собі, як я служив у тебе, та мене від твоєї роботи хвороба нагріла. А чи ти мені за цілий тиждень виніс скибочку хліба або води напитися? То ти з людьми тримаєш? Я в тебе всю силу лишив, а ти мене вигнав босого на зиму! Таже ти гірше жида, боцей рахується не наша віра! Але пустять твої діти те багатство, так що з нього сліду не буде! Ти, кальвіне.

Курочка grimнув Федора в лице, та так, що його обілляла кров, і він упав.

— Хлопці, ану, багачеві трохи боки на-мнемо!

Вхопили наймити Курочку, постояли за Курочкою ґазди, потекла кров.

VII

Федір лежав у своїй хатині на постелі. Очі його горіли як грань від червоних язичків, що тисячами вогників розбігалися по тілі й смажили його на вугіль. Ті язички, як блискавки, літали по всіх жилах і верталися до очей. Гриз кулаки, бив чолом до стіни, щоб огонь з очей випав.

Запалився, чув, що з нього бухає полумінь, хапався руками за очі. Один страшний крик, надлюдський зойк! Язички вилетіли з тіла й прилипли на шибках віконця. Зірвавсь.

Віконце червоніло, як свіжа рана, і ляляло кров на хатчину.

— Все моє хай вигорить! Все, ще я лишив на його подвір'ї.—Він скавав, танцював, реготався.

Віконце дрижало, тряслося, і що-раз більше тої крові напливало в хатчину. Вибіг на поріг.

Зорі падали на землю, ліс скаменів, а десь з-під землі добувалися стеклі голоси й зараз пропадали. Хати ожили, дрижали, смажилися в огні.

— Я чужого не хочу, лиш хай моє вигорить.

М А Й

Данило чекав коло білої брами, дивився в панський сад, як злодій, і не важився зайти.

— Ніби я знаю, чи сюди можна йти. А як виб'їжить та дасть у писок¹, а я звідки знаю, що не дасть?

То були біленькі, рівненькі стежки по панському городі, і він за них боявся бійки, бо лише ними він міг до двора дістатися. Поки що чекав коло брами.

Всі мужики, багато їх мільйонів, уміють чекати довго й терпеливо. Як пан є в канцелярії, то вони чекають стоячи. Аби їх було не знати як багато, то не дадуть про себе найменшого значка життя. Стоять тихенько, лица їх поволеньки бовваніють, а вираз з лица зсувається десь на плечі, під сорочку. В стоячій сві вони невпритомні й безмежно байдужні, а урядовець посеред них подобає на чорну мушку, що в густий мед залізла. Крайньому, тому, що найближче до урядни-

цького столу, найгірше, бо він не може запасти в цілковитий сон. Він що-хвили розтягає очі аж під чуприну й оглядається неспокійно. За ним пролуплюють очі й оглядаються сусіди, і неспокій крайнього бушує аж до останнього, до того, ще сперся на піч. Той крайній, як вітер на ниві, все неспокоїть усі колоски від дороги аж до суголовків.

Як пана нема в канцелярії, то вони сідають. Добро для них півгодинки спочивати, добро, як хоч одна рука або одна нога відпочине. Злізаються на купу й присідають собі всякі частини тіла. Одні капелюхи тримають обережно, щоб не зімнялися. Як уже добре стиснуться, то починають до себе пошепки говорити.

— Якби так трохи покурити люльки?

— Лишіть геть.

— А тютюн маєте купований?

— В мене на городі росте.

— Не говоріть, бо ще хто почує та...

Тоді всі запихають руки в пазухи й засувають свої скрутки з переду пазухи аж за плечі, бо ану ж яка нужда пошукає! Шепти стихають, лица деревіють, слина випливає з губів, а голови падають в долину. А як трапиться між ними який нетерплячий, то він так, як той крайній, не дасть всім спокійно

¹ Писок—лице.

на підлозі посидіти. Бо або рука йому затерпне, або якась біда його в сам хребет так ушпилить, що він не видержить і порушиться. За ним заворушаться сусіди, і гармонія взаємного натиску пропадає. Починається уклад ніг і рук наново, і знов якась біда його руйнує.

— Такі люди нетерплячі, що господи,— скаже якийсь витривалий і зараз таки замкне очі.

Отак вони всі чекають, та так чекав і Данило коло брами, хоч був сам-один. На нього спадала сонність і байдужність, і думки його мішалися одна поза другу. Як він ішов до пана, то мав дуже ясний план. Побачивши його, він мав скинути капелюх з голови і йти проти нього так, як бузюк по млаці¹ ходить... обережно, поволеньки, щоб панського камінчика не вразити. Як наблизиться вже дуже, то має витріщити очі на пана й дивитися так, щоб пан собі погадав: „Це якийсь дуже бідний!“ Потім приступить до руки, поцілує її з обох боків, дотулиться чолом долоні й трохи подасться назад. Спустить плечі в долину, шпурне капелюх поза себе на землю, обітре рукавом губи й стане горорити.

¹ Млака—сіножать, луг.

— Я прийшов до пана найматися. Переднівок¹ дуже прикрий, дітей маю четверо, а на то лише латка городу. Найматися мушу, а роботу кожну знаю, бо я заробний чоловік. Та прошу божої ласки та й панської, щоб ми погодилися та щоб пан дали мені корець орнарії² таки зараз, щоб дати жінці й дітям, а до служби я можу зараз ставати.

Перше слово пана буде:

— Ти, відай, злодій?

— Я, пане, ще чужого стебла не порухав.

— Чого брешеш, лайдаку³, а то ж подумана річ, щоб мужик не крав?! Хіба ти не мужик?

— Я цілком простий мужик, але я чужого не люблю кивати⁴.

— То ти, певне, п'яниця?

— Я з горілкою собі не заходжу, бо нема звідки.

— Гавкаєш, як пес, та ти б умер без горілки.

— Без горілки не вмер би, а без хліба то й можна!

¹ Переднівок—час перед новим хлібом.

² Орнарія—плата натурою.

³ Лайдак—поганець, лайливе слово.

⁴ Кивати—рухати, красти.

— Ти з мудра мені відповідаєш, бо ти був у тюрмі, та там тебе розуму навчили.

— А хай мене бог боронить! Я половину віку свого збув, а ще моя нога в арешті не була.

— А нащо ж ти стільки дітей натеребив?

— То бог, пане, дає дітей.

— Це піп тебе такого навчив?

— Я з попом собі не заходжу, бо то гроші коштують, а й до церкви не ходжу, бо не маю в чім!

— То ти радикал та й не даєш попові з себе шкуру здирати?

— Я щоб і хотів що попові дати, то не дам, бо не маю, а він, щоб хотів здерти, то не здере, бо не має що здерти. Ми таки не сходимося...

Він знав наперед, що пан мусить людину з болотом змішати, що мусить посміятися, аж потім прийме його на службу. Ішов певний себе, аж коло брами завагався. То був панський двір на другому селі, і він не знав, куди заходити до нього. А двір до того стояв на полі, і не було кого спитатися. І Данило чекав. Його ясний план затемнювався, він чухався в потилицю й несміливо заглядав у город.

— Вони тими стежками ходять собі на гуляння, бо он-як усипали піском.

Його очі блукали довго, аж спинилися на павуні, що блискотів перед двором.

— З оцього хвоста мав би якийсь грейцір¹, якби так забіг та обома руками замотався в нього... Не знати, чи м'ясо його добре їсти?

Він оглянувся по хатах.

— Цей має того поля досить та й робить кодо хліба добре. Ба, де він то все подіває?

Його думки розліталися на всі боки.

— Весна така красна, така красна, що раз!

Де-далі він нічого не спостерігав. Сидів, як стовп, і чув, що буде спати. Щоб не датися, він роздирав очі, потирив рукою лице й подобав на нещасливого борця, що от-от здасться на ласку й неласку ворога. За часок здався одним боком до берега і, видно, хотів так устроїтися, щоб ніби спати, а ніби чекати. Потім простягнувся цілий і заплющив очі. Не проспав ще й одної цілої хвилини як щось йому шепнуло:

— Спи, спи під панською брамою, то фірман² так упереже батогом, що кров сикне!

Він зірвався, перестрашився, оглянувся довкола себе й став, як підстрелений. Стояв

¹ Грейцір—копійка.

² Фірман—візник.

секунду, махнув рукою й пішов від брами на лан. Заліз у траву й розложився до доброго сну. Привиджався йому пан, і його руки і білі стежки. Пан йому десь сказав, щоб поклав капелюх на голову, але він не хотів.

— Я, прошу пана, бідний чоловік, я не можу покласти капелюха на голову, бо я бідний, такий бідний чоловік...

Солодкий сон нагонив ті привиди, і він спав спокійно.

Сонце реготалося над ним, посилало до нього своє проміння, пестило його, як мама рідна. Квітки цілували його по чорнім нечесанім волоссю, польові коники через його перескакували. А він спав спокійно, а чорні ноги й чорні руки виглядали, як прироблені до його цеглястого тіла.

„ДЕДІВКА БІБЛІОТЕКА КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА“
Видавництва „Ураїнський Робітник“

Від № 1 до № 21 вичлюче розпродано.

№ 22.	Грінченко—Історія одного протесту	5 к.
№ 23.	Винниченко—„Малорос-європейць“	5 „
№ 24.	Ковшійський—Млин	5 „
№ 25.	Винниченко—Маленька рисочка	5 „
№ 26.	Копиленко—Леза	5 „
№ 27.	Шевченко—Кавказ	5 „
№ 28.	Стефанік—Вістуні	5 „
№ 29—33.	Винниченко—Дрібниця	25 „
№ 34.	Винниченко—Чудний епізод	5 „
№ 35.	Бордуляк—Дяя хорого Федя	5 „
№ 36.	Винниченко—Таємна пригода	5 „
№ 37—41.	Винниченко—Боротьба	25 „
№ 42.	Шевченко—Сон	5 „
№ 43—46.	Короленко—Халун	20 „
№ 47.	Коцюбинський—Що записано в книгу життя	5 „
№ 48—50.	Вовчок—Інститутка	15 „
№ 51.	Кониський—За кригою	5 „
№ 52—53	Коцюбинський—Кат	10 „
№ 54—56.	Винниченко—Талісман	15 „
№ 57.	Фрагко—В тюремнім шпиталі	5 „
№ 58—59.	Винниченко—Терень	10 „
№ 60—61.	Аркадій Любченко—Оповідання про утечу	10 „
№ 62.	Стефанік—Синя книжечка	5 „
№ 63—64.	Слісаренко—Президент Кислокалу- стянської республіки	10 „
№ 65—66.	Коцюбинський—Коні не винні	10 „
№ 67.	Стефанік—Палій Май	5 „